

Др Љубиша Б. Васиљевић¹
Народни музеј Крушевац
Србија

ПОДАЦИ О АРХЕОЛОГИЈИ НИШКОГ ПОДРУЧЈА НА СТРАНИЦАМА КРУШЕВАЧКОГ ЗБОРНИКА

Апстракт: У раду су представљени чланци публиковани у часопису *Крушевачки зборник* који се дотичу и археолошких налаза са нишког подручја. Заступљени су подаци забележени у седамнаест чланака.

Кључне речи: *Крушевачки зборник*, археологија, Народни музеј Крушевац, часопис, нишко подручје, чланци

У периоду 1984. до 2014. године из штампе је изашло шеснаест бројева часописа *Крушевачки зборник*. Прва четири броја представљају заједничко издање Народног музеја Крушевац и Историјског архива Крушевац. Почев од 2000. године (двоброј 5/6) једини издавач зборника је Народни музеј Крушевац.²

Тему овог рада представљају чланци у којима се налазе подаци везани за археологију нишког подручја. На наредним страницама представимо наведене податке.

Први податак проналазимо у раду под називом „Топонимија у археологији крушевачког краја”. Аутор М. Бугар дотиче се назива насеља Бован, Општина Алексинац, и представља легенду о настанку имена места. Наведено је да се у Народног музеју Крушевац налази 27 комада римског бронзаног новца који потичу из овог насеља.³

Античко оруђе од гвожђа у збирци Народног музеја Крушевац тема је коју потписује Д. Рашковић у двоброју 9/10. За наш рад значајно је навођење налаза као што су косир, длето-секач, три длета-пробојца, два кључа, калауз,

¹ *ljubisa05@gmail.com*; Ljubiša B. Vasiljević, National Museum Kruševac, Serbia

² Од 2003. године Историјски архив Крушевац је издавач часописа под називом *Расински анали*.

³ М. Бугар, „Топонимија у археологији крушевачког краја”, *Крушевачки зборник*, 9/10, Крушевац 2003, 11.

двее кламфе и висак-тег који потичу са локалитета Градиште у Породину (Алексинач). Као што видимо, са Породина потичу и атипични налази који се ређе откривају на локалитетима. Аутор посебно скреће пажњу на налаз виска-тега који указује да је реч о утврђеном насељу које је представљало центар одређене територије, где су вршена мерења и примењивани стандардизовани мерни стандарди.⁴

Исти број часописа садржи и чланак геолога Милана Трифуновића посвећен елементима за предлог заштите Сталаћке клисуре и Мојсињско-послонских планина, неопходним да наведени простор добије статус заштићеног природног добра, односно предела изузетних одлика. У оквиру поглавља посвећеном присуству непокретних културних добара на обрађеном простору, наглашено је постојање праисторијског градинског насеља Градиште, као и античког низијског насеља на локалитету Манастирско у Прасковчу (Ражањ). Простор Мојсињских планина, као место подизања великог броја позносредњовековних сакралних објеката, постао је познат као *Српска* или *Мојсињска Светија Гора*. У оквиру текста, као битан сегмент предлога за заштиту, наведен је и манастир Свети Роман, смештен на готово самој атарској међи између Ђуниса (Крушевац) и Прасковча.⁵

На страницама једанаестог броја *Крушевачког зборника* може се прочитати чланак који потписују М. Стојић и Р. Васић. Тема члана је праисторијска (делимично девестирана у новијем периоду) некропола на локалитету Кленик у селу Читлук код Сокобање. Реч је о некрополи са инхумираним покојницима положеним унутар кружних гробних конструкција од камена, пречника од четири до шест метара. Унутар конструкција сахрањене су једна, две или више особа. Некропола потиче из гвозденог доба (калакача хоризонт). Гробни прилози су се састојали од керамичких посуда (зделе, шоље и пехари) и металних предмета (велике гвоздене фидуле, бронзане или гвоздене наногвице, наруквице од бронзане жице, бронзани торквеси, бронзане алке, бронзана дугмад, бронзане витичарке...)⁶

Странице истог броја часописа отвориле су се и за теме везане за конзервацију археолошких налаза. Г. Милошевић и Ј. Рашовић представљају конзерваторске третмане спроведене над бронзанодопским предметима са два локалитета. Међу предметима налазе се и урна и поклопац из „гроба 2” откривеног током краткотрајних археолошких истраживања спроведених 1958. године у Маћији (Ражањ). Аутори представљају опис и стање предмета пре конзервације, конзерваторска испитивања и конзерваторски третман (чишћење, лепљење,

⁴ Д. Рашковић, „Античко оруђе од гвожђа у збирци Народног музеја Крушевац”, *Крушевачки зборник*, 9/10, Крушевац 2003, 88–98.

⁵ М. Трифуновић, „Елементи за предлог заштите Сталаћке клисуре и Мојсињско-Послонских планина”, *Крушевачки зборник*, 9/10, Крушевац 2003, 108–110.

⁶ М. Стојић и Р. Васић, „Читлук код Соко Бање некропола са инхумираним покојницима из гвозденог доба”, *Крушевачки зборник*, 11, Крушевац 2005, 177–182.

реконструкцију, конзервацију и импрегнацију).⁷

Рад Г. Чађеновић „Праисторијске градине у зони става Западне и Јужне Мораве” садржи сазнања о већ спомињаном локалитету Градиште у Прасковчу. Наводи се да је, током рекогносцирања потенцијалних градинских насеља, спроведених од стране Народног музеја Крушевац 1999. године, регистрован локалитет из металног доба. Локалитет се налази на истуреном врху, оивиченом падинама са источне, западне и јужне стране. Димензије утврђеног дела износе приближно 90x40 метара. Испод бедема се вероватно налазио ров. Утврђено место пружа могућности контроле великог дела алексиначке котлине и места уласка Јужне Мораве у Сталаћку клисуру. Откривени керамички материјал потиче из енеолита.⁸

Са активностима археолошког одељења Народног музеја Крушевац, у периоду од 1951–2001. године, упознаје нас рад који потписује Љ. Васиљевић. Текст садржи податке од значаја за нишко подручје. У првим годинама постојања Музеја, када се збирка формирала путем откупа и поклона, набављен је новчић деспота Стефана из Прокупља. Крајем шесте деценије XX века Музеј спроводи и прва археолошка истраживања. Тако је 1958. године истражена споменута бронанодопска некропола у Маћији, а наредне године спроведена су пробна ископавања на неолитском локалитету Црнокалачка бара, такође код Ражња. Приликом наредних истраживања локалитета Црнокалачка бара (када су пронађени и слојеви из старијег гвозденог доба и остава античког сребрног новца), спроведених 1960. и 1967. године, укључује се и Народни музеј у Београду. Резултати истраживања локалитета представљени су у монографији *Црнокалачка бара – насеље сѳарчевачке и винчанске културе*, коју су потписали. Н. Тасић и Е. Томић. Везано за изложбену делатност, забележено је да је изложба *Средњовековни Сѳалаћ* (Археолошки институт, Завод за заштиту споменика културе из Краљева и Народни музеј Крушевац) гостовала у Нишу од 28. маја до 8. јуна 1979. године и забележила 2100 посетилаца. На изложби *Римска скулптура у Србији* (Галерија САНУ), која је гостовала у крушевачком музеју 1988. године, били су изложени и мермерна глава старијег мушкарца из Јелашнице, фрагментована порфирна глава тетрарха из Ниша, бронзани портрет Константина I из Ниша, бронзани портрет Еуфемије из Балајнца, бронзана фигурина Јупитера на престолу из Ниша, мермерни портрет баханткиње из Ниша, мермерна скулптура Деа Дарданике из Медијане, порфирна скулпура Асклепија из Медијане, порфирна скулпура Хигије из Медијане, две мермерне композиције Асклепија са Теелесфором из Медијане, мермерна скулптура Хигије из Медијане, мермерна скулптура Афродите Сосандре из Медијане, мермерна скулптура Меркура из Медијане, мермерна скулптура дадофора

⁷ Г. Милошевић, Ј. Рашовић, „Конзервација и рестаурација бронанодопске урне и поклопца (из збирке Народног музеја Крушевац)”, *Крушевачки зборник*, 11, Крушевац 2005, 177–182.

⁸ Г. Чађеновић, „Праисторијске градине у зони става Западне и Јужне Мораве”, *Крушевачки зборник*, 12, 2007, 15–17.

из Медијане, фрагментована порфирна глава сатира из Медијане, мермерна скулптура Магне Матер из околине Брзог Брода и мермерна скулптура Хигије из Клисуре. У мају 2000. године Народни музеј Крушевац приредио је изложбу *Рановизантијска утврђења у Крушевачком окружју*. На изложби су представљена праисторијска и рановизантиска утврђења Градиште у Прасковчу, Градиште у Врћеновици (Алексинац), Градиште у Породину, Градиште у Кулини (Алексинац) и Градац у Витковцу (Алексинац).⁹

Тринаести број *Крушевачког зборника* садржи чланак А. Булатовића „Нови праисторијски налази из Рутевца код Алексинца”. У раду су представљени, до тада непубликовани, праисторијски локалитети из атара наведеног насеља. Након кратког осврта на раније забележене налазе (локалитет Школска градина), описана су сазнања о локалитетима Окућница Саше Ристића (гвоздено доба I и гвоздено доба III), Бара (рано и позно бронзано доба, гвоздено доба I) и Утрина (некропола из раног бронзаног доба). Финални део рада пружа краћи закључак о значају овог простора у етно-културним дешавањима на Централном Балкану у бронзаном добу и гвозденом добу.¹⁰

Д. Рашковић у четрнаестом броју часописа представља археолошку топографију окружења места споја Западне Мораве и Јужне Мораве. У раду се још једном скреће пажња на више пута поменути локалитет Градиште у Прасковчу. Наглашено је да се са ове градине контролише северни део Алексиначке котлине и да констатовани остаци његових спаљених бедема могу бити последица бурних дешавања на овим просторима, обележеном настанком и трајањем млађег гвозденог доба, током периода од IV до I века пре нове ере. У складу са наведеним дешавањима је и случајни налаз мача, који указује на присуство келтских ратника у Поморављу, откривеног још 1957. године у Рутевцу (Алексинац). Могућност постојања каснолатенског локалитета у Рутевцу додатно је појачана, такође случајним, открићем отпадне јаме са карактеристичном керамиком из периода келтске доминације. Најкарактеристичнији налаз из јаме представља мања шољица, имитација „мегарских” посуда истог типа, која се оквирно може датовати у период од 150–50. године пре нове ере.

Као аналогија за налаз римског републиканског новца из Наупаре наведен је комад ковања Аполоније из времена римске доминације који се чува у Народном музеју Ниш. Аутор, следећи траг налаза римског новца, скреће поново пажњу на Рутевац и оближње насеље Ђићина (Алексинац) одакле потичу три комада римских републиканских денара и једно кавање Дирахиона. Аутор износи и претпоставку да је простор ова два насеља локација античког насеља *Praesidium Pompei*, забележеног у римским итинерарима. Наведен је и налаз тешко читљивог републиканског денара са локалитета Друговац код Ражња.

⁹ Љ. Васиљевић, „Рад археолошког одељења Народног музеја Крушевац (1951–2001. године)”, *Крушевачки зборник*, 12, Крушевац, 2007, 121–142.

¹⁰ А. Булатовић, „Нови праисторијски налази из Рутевца код Алексинца”, *Крушевачки зборник*, 13, Крушевац 2008, 125–135.

Такође је предложено убицирање античког насеља Praesidium Dasmini, исто забележеног у итинерарима, на месту данашњег Новог Брачина (Ражањ), прецизније делу насеља званом данас Јовановац, а раније Шупељак. Аргумент за ову претпоставку аутор види и у открићима два римска миљоказа, регистрованих у периоду између два светска рата. Миљоказ, пронађен у самом Новом Брачину, прецизно је датован у 250. годину, док је дуги налаз, регистрован на потесу Мале Вратнице, тешко је читљив. Наведени миљокази не говоре само о правцу римских путева, него представљају и сведочанство о значајним римским грађевинским активностима у Поморављу, изведеним половином III века.

Настављајући своје хипотезе везане за убицирање римских путних станица, аутор предлаже локалцију за антички Mutatio Samates. Предложена убикација станице је простор југозападно од Ражња, односно место Шабазовица у засеоку Качаница. Аутор сматра да је и касноантичка некропола на познатом локалитету Нишбар припада управо насељу на Шабазовици. Античке налазе аутор бележи и код цркве посвећене Светом Сави у Браљини (Ражањ), локалитету Брег у Прасковчу и Друговцу, југоисточно од Ражња.¹¹

Још један рад Г. Чађеновић посвећен је налазиштима ватинске културе на идентичном географском простору коме је посвећен и претходно представљени текст. Керамика ватинског типа пронађена је на неколико локалитета који су од значаја за тему овог рада. Реч је о локалитетима Маркове баре (Мађере, Ражањ), Црнокалачка бара (Рујиште, Ражањ) и Школска градина (Рутевац). Налзи керамике углавном нису откривени приликом археолошких ископавања, па за одговоре на бројна питања о наведеним налазиштима морамо сачекати резултате будућих истраживања.¹²

Четрнаести број часописа садржи и каталог до тада познатих налаза из Србије повезаних са култом римског бога Марса, који је сачинио Љ. Васиљевић. У каталогу је заступљена и бронзана статуета Марса Ултора са локалитета Прека падина у насељу Прва Кутина (Нишка Бања).¹³ Статуета се данас чува у Народном музеју Ниш.¹⁴

А. Булатовић и В. Филиповић потписују рад „Млађе гвоздено доба у области Средњег Поморавља”, којим отпочиње петнаести број зборника. У раду се, међу петнаест представљених налазишта, наведи и локалитет Окућница Н. Вречића у Рутевцу где је откривена отпадна јама испуњена керамиком из I века пре нове ере. Аутори наглашавају да се овај локалитет, по налазима керамике, разликује у односу на остала представљена налазишта. На свим осталим

¹¹ Д. Рашковић, „Археолошка топографија окружја Јужне Мораве и Западне Мораве у антици”, *Крушевачки зборник*, 14, Крушевац 2009, 9–34.

¹² Г. Чађеновић, „Налазишта ватинске културне групе у зони става Јужне Мораве и Западне Мораве”, *Крушевачки зборник*, 14, Крушевац 2009, 161–179.

¹³ У раду је грешком наведено да се Прва Кутина налази у саставу Општине Гаџин Хан.

¹⁴ Љ. Васиљевић, „Археолошки споменици бога Марса у римским провинцијама у Србији”, *Крушевачки зборник*, 14, Крушевац 2009, 204–205.

локалитетима налази се керамика карактеристична за латенску културу, док у Рутевцу постоје видни утицаји хеленистичке културе са југа. Рељефни украси на типичним латенским формама здела указују на симбиозу латенских форми и хеленистичких орнамената са мегарских пехара. Са истог локалитета потиче и денар Антонија Балбуса, ископан у Риму 83–82. године пре нове ере.¹⁵

Настављајући своја истраживања праисторије у зони става две Мораве, Г. Чађеновић пружа осврт на период гвозденог доба. У оквиру 43 представљена налазишта заступљена су и три локалитета из атара Мађера – Гробљиште (равничарско насеље са керамиком која припада гвозденом добу I и гвозденом добу II), Маркове баре (равничарско насеље са керамиком из гвозденог доба I) и Чешмина глава (смештен на благо заталасаном терену са керамиком из гвозденог доба II), Градиште у Прасковчу (градинско насеље из гвозденог доба I и гвозденог доба II), Црнокаљачка бара у Рујишту (материјал из гвозденог доба I, гвозденог доба II и гвозденог доба III), три локалитета из Рутевца – Баре (барно земљиште са керамиком из гвозденог доба I), Окућница Н. Вречића (јама из гвозденог доба IV, односно млађег гвозденог доба) и Окућница С. Ристића (налази из гвозденог доба I и гвозденог доба III) и Ливаде у Шеткој, Ражањ (керамика из гвозденог доба II).¹⁶

Рад комплетно посвећен нишком простору, „Градска управа на подручју Ниша у античком периоду”, потписује Р. Зотовић. У тексту се наводи број чиновника у градској управи познат са епиграфских споменика, а такође и сукцесивне функције, војне и цивилне, као почасна звања. Ауторка наводи и вотивне посвете посвећене од стране градских чиновника.¹⁷

„Прилози познавању средњовековне топографије крушевачког краја” је наслов теме којом се позабавио Душан Рашковић, такође у петнаестом броју зборника. Пажњу аутора привукао је и локалитет код нове Цркве Светог Саве у Ражањској Браљини. У близини цркве уочавају се одломке цигли и тегула као остаци неког већег објекта који се уочава и у конфигурацији терена. Керамика која се може сакупити по површини локалитета показује да је реч о вишеслојном налазишту са континуитетом од старијег гвозденог доба до средњег века. Аутор износи претпоставку да се на овом локалитету налазило село Бртхбали које је забележио путописац Ханс Дершвам у XVI веку.¹⁸

¹⁵ А. Булатовић и В. Филиповић, „Млађе гвоздено доба у области средњег Поморавља”, *Крушевачки зборник*, 15, Крушевац 2011, 12–13.

¹⁶ Г. Чађеновић, „Гвоздено доба у зони става Јужне Мораве и Западне Мораве”, *Крушевачки зборник*, 15, Крушевац 2011, 23–95.

¹⁷ Р. Зотовић, „Градска управа на подручју Ниша у античком периоду”, *Крушевачки зборник*, 15, Крушевац 2011, 97–102.

¹⁸ Д. Рашковић, „Прилог познавању средњовековне топографије крушевачког краја”, *Крушевачки зборник*, 15, Крушевац 2011, 168.

Прилог проучавању античких култова у Горњој Мезији пружа нам Б. Племић, текстом о вотивном рељефу са локалитета Зиндан у Тићини (Алексинац), који се идентификује са римском путном станицом Пресидијум Помпеји. На једној од две познате вотивне плоче са Зиндана ауторка препознаје иконографски образац Асклепија, урађеног према хеленистичком узору, који је могао припадати светилишту. Реч је о мермерној плочи сачуваној у доњој половини. На плочи се налази рељефна представа мушкарца у химатиону, сачувана од струка наниже и без одбијених стопала. Поред Асклепија се налази представа змије, увијене око предмета округле профилације. Чланак садржи и друге значајне податке о локалитету Зиндан.¹⁹

Шеснаести, последњи, за сада, публиковани број *Крушевачкој зборника*, садржи и коауторски рад Р. Зотовић и М. Свирчевића, посвећен античким епиграфским споменицима као извору за познавање римског права. Рад се, као пример из праксе, позабавио питањима ослобођеника на територији Централне Србије у периоду римске владавине. У оквиру рада наведен је епиграфски споменик из Ниша, подигнут од стране ослобођеника²⁰ (Зотовић, Свирчевић 2014, 45).

Представљени преглед садржи податке из седамнаест чланака значајних за тему овог рада. На овом месту изражавамо наду да ће пауза у излажењу *Крушевачкој зборника* ускоро бити прекинута и да ће будући бројеви овог часописа садржавати и теме од користи за истраживаче нишког подручја, пре свега његових делова попут Ражња (чија територија је дуго била у територијалној надлежности Народног музеја Крушевац) и Алексинца, на којима се прожимају зоне утицаја нишког и крушевачког средишта.

¹⁹ Б. Племић, „Вотивни рељеф из Пресисиум Помпеја Прилог проучавању античких култова у Горњој Мезији”, *Крушевачки зборник*, 15, Крушевац 2011, 295–302.

²⁰ Р. Зотовић и М. Свирчевић, „Ослобођеници на територији Централне Србије у периоду римске владавине - Археологија као извор за римско право”, *Крушевачки зборник*, 16, Крушевац 2014, 40–49.

Литература

- Бугар, Марин. „Топонимија у археологији крушевачког краја”. *Крушевачки зборник*, 9/10, Крушевац 2003, 7–39.
- Булатовић, Александар. „Нови праисторијски налази из Рутевца код Алексинца”. *Крушевачки зборник*, 13, Крушевац 2008, 125–135.
- Булатовић, Александар, и Војислав Филиповић. „Млађе гвоздено доба у области средњег Поморавља”. *Крушевачки зборник*, 15, Крушевац 2011, 9–22.
- Васиљевић, Љубиша. „Рад археолошког одељења Народног музеја Крушевац (1951–2001. године)”. *Крушевачки зборник*, 12, Крушевац 2007, 121–142.
- Васиљевић, Љубиша. „Археолошки споменици бога Марса у римским провинцијама у Србији”. *Крушевачки зборник*, 14, Крушевац 2009, 195–211.
- Зотовић, Радмила. „Градска управа на подручју Ниша у античком периоду”. *Крушевачки зборник*, 15, Крушевац 2011, 97–102.
- Зотовић, Радмила, и Мирослав Свирчевић. „Ослобођеници на територији Централне Србије у периоду римске владавине - Археологија као извор за римско право”. *Крушевачки зборник*, 16, Крушевац 2014, 40–49.
- Милошевић, Гордана, Рашовић, Јованка. „Конзервација и рестаурација бронзанодопске урне и поклопца (из збирке Народног музеја Крушевац)”. *Крушевачки зборник*, 11, Крушевац 2005, 239–245.
- Племић, Бојана. „Вотивни рељеф из Пресисиум Помпеја Прилог проучавању античких култова у Горњој Мезији”. *Крушевачки зборник*, 15, Крушевац 2011, 295–302.
- Рашковић, Душан. „Античко оруђе од гвожђа у збирци Народног музеја Крушевац”. *Крушевачки зборник*, 9/10, Крушевац 2003, 81–100.
- Рашковић, Душан. „Археолошка топографија окружја Јужне Мораве и Западне Мораве у антици”. *Крушевачки зборник*, 14, Крушевац 2009, 9–34.
- Рашковић, Душан. „Прилог познавању средњовековне топографије крушевачког краја”. *Крушевачки зборник*, 15, Крушевац 2011, 155–184.
- Стојић, Милорад, и Растко Васић. „Читлук код Соко Бање некропола са инхумираним покојницима из гвозденог доба”. *Крушевачки зборник*, 11, Крушевац 2005, 177–182.
- Трифуновић, Милан. „Елементи за предлог заштите Сталаћке клисуре и Мојсињско-послонских планина”. *Крушевачки зборник*, 9/10, Крушевац 2003, 101–114.
- Чађеновић, Гордана. „Праисторијске градине у зони става Западне и Јужне Мораве”. *Крушевачки зборник*, 12, Крушевац 2007, 7–32.
- Чађеновић, Гордана. „Налазишта ватинске културне групе у зони става Јужне Мораве и Западне Мораве”. *Крушевачки зборник*, 14, Крушевац 2009, 161–179.
- Чађеновић, Гордана. „Гвоздено доба у зони става Јужне Мораве и Западне Мораве”. *Крушевачки зборник*, 15, Крушевац 2011, 23–95.